

Juraj BALDANI

Jedan pogled na stvaralaštvo velikog majstora

KRSTO HEGEDUŠIĆ

26. studenog 1901. — 7. travnja 1975.

Bio je pola stoljeća snažno angažiran u našem likovnom životu kao stvaralac, pedagog i organizator. Sada ga više nema, ali njegove misli i njegovo djelo ostaju neizbrisivim svjedocima jedne izuzetne ličnosti naše umjetnosti i kulture uopće. Bio je jednostavan, prisan i srdačan, a njegov stav prema životu i slikarstvu najbolje izražavaju riječi što ih je još davno izgovorio zacrtavajući svoj put čovjeka i umjetnika:

»... ja sam mislio da mi je dužnost da slikarstvom popravljam svijet i da se može slikarstvom pomoći čovjeku koji stoji van zakona«.

I bilo je tako punih pet desetljeća — Krsto Hegedušić popravljao je svojim slikama svijet i pomagao čovjeku. Njega danas više nema, ali ostale su njegove slike da i dalje pronose plemenite ideje humanosti o pravednijim društvenim odnosima i ravnopravnosti među ljudima.

Porivi djetinjstva

Na stolu požutjeli blokovi iz đaćkih crtanki. Desetljeća su prošla ali su

ostale zabilježene dječjačke vizije i mladenačka uzbuđenja. Ruke što su izradile stotine slika, čijoj su se snazi ideje i ljepoti oblika i boja divili diljem svijeta, sada sjetno listaju tragove svojih prvih koraka u umjetnost. Ljubav je niknula u susretu s podravskim pejzažom i petnaestogodišnjak nije mogao odoljeti težnji da taj doživljaj ne pretvori u sliku. Mali sačuvani akvarel »Hlebinske cirkve gledane preko Bereka« — začetak je jednog djela koje će preko pola stoljeća dominirati našom umjetnošću i to jednostavnošću svoga izraza i kristalnom jasnoćom svojih zamisli — osobinama koje su već bile nagoviještene i u tom prvom radu.

Ipak, dječakovu maštu jednako silovito zaokupila je i akcija. Četveroškolic realne gimnazije prati sve svjetske događaje u novinama i brine brigu uzavrelog čovječanstva. Posebnu pažnju privlače izvještaji s ratišta jer prvi svjetski rat je u punom jeku. Vojnici i oružja, bitke, pucnjave i smrt uzbuđuju njegova razmišljanja. U mislima se rađaju slike silovitih nasrtaja i grčevitih obrana. Dječak sva svoja osjećanja i misli zapisuje u dnevnik, ali uz slova on želi i sliku. Blokovi crtanke postaju poprišta ljutih bojeva. Redaju se juriši, topovske kanonade, bljeskovi granata, razvijene zastave i bajonete na pušakama. Živi i mrtvi, pobjednici i pobijeđeni defiliraju na desecima iscrtanih i obojenih listova. Čitav ciklus značajnih bitaka prvog svjetskog rata, obrađen u živim dinamičnim i sugestivnim kompozicijama. Takav je bio početak slikarskog puta Krste Hegedušića, gdje se već naziru dvije jasno određene komponente. Ljubav prema podravskom krajoliku i protest protiv nehumanih ratnih pustošenja. Bila su to čvrsta polazišta od svoje zemlje i svojih ljudi koja će se u kasnijim djelima razviti u bespoštedni rat, u kojem je slikar uvijek stajao na strani obespravljenih i eksploatiranih razotkrivajući neljudskosti u društvenim odnosima.

Stavovi

U klimi uspona građanske klase i cvjetanja malograđanskog mentaliteta, mlad talentiran slikar prožet idejama o ravnopravnosti među ljudima, nije mogao ostati po strani u polemici o društvenim odnosima. Organski vezan sa tlom natopljenim znojem i krvlju, on se spontano suprotstavlja konformizmu vladajućeg sloja, uočavajući opasnosti što ih nosi umjetnost idile patetike i larpurlartizma. Ljepota je riječ koja zvuča nestvarno nakon klauzice prvog svijetskog rata i eskalacije buržoaskog izrabljivanja. Sladunjavi ugođaji preživjelih predstavnika odstupnice Moderne djeluju kao anakronizam burnim potresima oslobođenja zdravih društvenih snaga. Krsto Hegeđušić je nabijen buntom, spreman da prihvati bitku za oslobođenje obespravljenih. Njegova su oružja linija i boja u službi ideje o jednakosti i slobodi svih ljudi.

Shvativši slikarstvo kao sredstvo pravedne borbe Krsto Hegeđušić začinje svoje djelovanje na neposrednim odnosima čovjeka i tla, međuljudskih suočavanja i konfrontacija s režimskim presijama. U provincijske prostore hrvatske kulture, poput svojih sudrugova Miroslava Krleže i Augusta Cesarca, unosi u slikarstvo novu ikonografiju. Stvarnost zemlje, napor rada, oporost veselja, dramatika nasilja i niz situacija iz svakodnevnog zbilje — prerastaju pod njegovim kistom u konstatacije zgusnutih problema klasnog društva. Taj novi, u nas gotovo nekorišten likovni rječnik otkriva suštinu nelogičnih konstelacija unutar društvenog mehanizma. A slikar je i kroničar i komentator, dok sredstva njegova izraza ostaju u granicama jednostavnog i razumljivog pučkog govora.

Pojava Krste Hegeđušića u međuratnoj likovnoj situaciji Hrvatske označila je afirmaciju idejnog i sadržajnog u slikarstvu. Taj njegov stav aktivnog promatrača privrženog istini vidljiv je već u mladenačkim radovima, a svoju punu afirmaciju i formulaciju dobio je u vremenu organiziranja i djelovanja napredne grupacije »Zemlja«, koje je ovaj slikar bio inicijator i osnivač.

Seljaka, koji je do tada bio u našoj umjetnosti prikazivan kao objekt idiličnih raspoloženja, pastorala ili folklorne dekorativnosti, prikazao je u njegovim realnim životnim situacijama i ambijentima. Nisu to bile scene »s onu stranu sudbine«, već vjeran odraz mukotrpne svakodnevnosti, s kojom je slikar iskreno suosjećao. Ta težnja da umjetnost vrati neposredno životu, da je identificira s njim i učini je neraskidivom pratiljom — postala je putokaz svih slikarevih nastojanja. Vezanost za životnost i iskonsku snagu ljudskih poriva pridonijela je da njegov opus postane pristupačan i čitak odraz situacija u kojima se prepoznaju ne samo pojedinačni akteri već cjelovita atmosfera ambijenta.

Bilježeci scene životne svakidašnjice on konstatira stanje, ali istovremeno nenametljivo upućuje na traženje uzroka i posljedica. Sadržaji njegovih kompozicija iziskuju razmišljanje o društvenim uvjetovanostima, koje opet ukazuju na odnose unutar određenih struktura što dovode do pojedinih zbivanja. I tako se krug oblika nadopunjuje opnom razmišljanja i zaključuje svjetlom saznanja.

Konfrontacija s javnošću

Dva datuma značajni su međaši stupanja Krste Hegeđušića na likovnu i političku scenu međuratne Hrvatske — to su početak njegovih javnih nastupa i policijska zabrana napredne umjetničke grupacije »Zemlja«. Između tih događaja stoji desetogodišnji rad usmjeren jasno određenim idejama i težnjama, koje su u slikaru našle jednog od svojih čvrstih i aktivnih pobornika. Odražavajući se kroz motive i sadržaje, kritike društva i analize socijalnog stanja, njegove ideje i stavovi pogađaju nelogične suprotnosti izrasle na relaciji seoske zaostalosti i polucivilizirane malograđanštine.

Shvativši već kao student da umjetnička produkcija naše sredine ne obavlja onu funkciju koju bi po svojim osnovnim intencijama morala, on s grupom mladih entuzijasta krči putove novim gledanjima. Prve ideje o društvu ravnopravnih ljudi prihvaćene

od svoga ujaka Kamila Horvatina, jednog od naših prvih socijalista, Krsto Hegedušić širi među svojim drugovima mladim umjetnicima. Rezultati se pokazuju vrlo brzo. Godine 1926. prvi put se predstavlja publici zajedno sa svojim prijateljem mladim slikarom Jurjem Plančićem. U zagrebačkom salonu Ullrich priredili su zajedničku izložbu, na kojoj Krsto Hegedušić izlaže ciklus grafika socijalno revolucionarnog sadržaja.

Zajedno sa slikarom Leom Junekom razmatra Krsto Hegedušić mogućnost osnivanja grupe mladih likovnih umjetnika koja bi se »u traženju autentičnog likovnog izraza oslanjala na životnu stvarnost i izvorne zaključke zemlje iz koje su potekli«. Paralelno s ovim organizacionim pripremama Krsto Hegedušić ostvaruje više crteža i slika koje definiraju njegovu umjetničku i političku fizionomiju, među kojima posebno mjesto zauzimaju »Proštenje u mom selu« i »Bilo nas je pet v kleti« te »Sajam u Koprivnici«, »Proštenje u Molvama«, »Sajam« i druge slike i crteži na kojima je umjetnik unutar pučkih skupova konstatirao podvojenost unutar zajednice. Beskompromisno je ukazao na ekonomske suprotnosti među onima koji prodaju, kupuju ili se vesele.

Svijet likova i pejzaža Krste Hegedušića bio je stvarnost napaćene i zaostale Podravine, koju je slikar uočio svim svojim senzibilitetom želeći ne samo da je ocrtá onakvom kakva jest već i da pridonese njezinoj izmjeni na bolje. Najuvjerljiviji svjedoci tih žalosnih situacija su primjeri iz galerije njegovih likova »Bogec Martin iz Vlajsava«, »Lazari«, »Težaki pri obedu«, »Cigani«, »Seljaci u lancima« i mnogi drugi što sami za sebe odrpani, poniženi i gladni prihvaćaju nametnutu sudbinu. Na njihovim licima slikar uz rezignaciju unosi i grotesku, uz šutnju grimasu, a uz tugu i opori smijeh. Literarna komponenta, koja je jedna od glavnih oslonaca tog grafičkog ciklusa, nenametljivo se povezuje sa zakonitostima crteža i logički urasta u kompozicije. Linija je jasna i opisna, zacrtava konturu i karakter figure poklanjajući tek sekundarnu pažnju obradi detalja.

Krstu Hegedušića zanima izraz i utisak, i zato u trenutku kada na crtežu postiže određenu atmosferu prekida svako dotjerivanje. Baš ta oporost istine, neposrednost kontakta s objektom, te sirovost života na svim scenama — daju slikama posebnu sugestivnost koja uzbuđuje. Uza svu rustičnost kroz crteže provijava izuzetan senzibilitet. Hegedušić je vrstan grafičar sigurnog poteza, koji škrtom linijom uspijeva sažeti oblik i dati mu izrazitu plastičnost. Njegovi crteži odaju i razvijen smisao za kompoziciju, koja je u većini slučajeva zgusnuta, ali s osobitim shvaćanjem za prostor i međusobne odnose.

Posebno je značajna sadržajna komponenta slika Podravine tog vremena. Naime, ocrtavajući i oslikavajući sajmove i proštenja Krsto Hegedušić konfrontira unutar jedne atmosfere ljude različitih interesa. Kao suprotnost idealu posjedovanja personificiranom u likovima trgovaca, buržuja, činovnika, popova i soldateske, umjetnik uvlači u sliku figure prosjaka, kojih nakazna tijela i izobličena lica dovoljno sama za sebe govore o deformaciji socijalnih odnosa. Kroz sudbinu pojedinaca slikar ukazuje na stanje društva i otkriva uzroke nelogičnim političkim, ekonomskim i etičkim relacijama. Te slike i crteži neoborivi su dokazi bezbroja sudbina izopćenih i deklasiranih. Istovremeno likovne konstelacije Krste Hegedušića o određenim društvenim stanjima po svojoj umjetničkoj snazi prerastaju dimenziju tvrdnji i dobivaju žestinu protesta. Pridoda li se tome da su te kompozicije smještene u vjerne podravske prostore, da su pune dinamike i ritmičke uravnoteženosti, te rasporeda masa i kolorističke harmonije — mora se zaključiti da pružaju izuzetan ugođaj određene situacije.

Zemlja

Kada se Krsto Hegedušić vratio u Zagreb s postdiplomskog studija u Parizu, nastavio je s aktivnošću okupljanja mladih naprednih umjetnika. Ta nastojanja urodila su plodom te je osnovano »Udruženje umjetnika ZEM-

LJA«, na čijoj je konstituiraćoj skupštini izabran za tajnika. Program »Zemlje« dobiva svoje puno utjelovljenje i oživotvorenje u slikarstvu Krste Hegedušića, a to je borba za autentičan izraz protiv importa i dilantizma, kao i borba za umjetnost koja proizlazi iz životnih potreba sredine i vremena protiv larpurlartizma.

To je vrijeme kada se slikar inspirira motivima Podravine za koju je organski vezan i u čijim pejzažima i sudbinama ljudi nalaze široke mogućnosti za suprotstavljanje monarhističkom režimu i klasnom društvu. Angažiran ne samo unutar svoga slikarstva već i u smislu pokretača i organizatora naprednih aktivnosti, on za vrijeme povremenih boravaka u Hlebinama okuplja seljake i podučava ih u slikanju i time udara temelje pokretu koji će kasnije postati poznat u svijetu pod nazivom »Hlebinska slikarska škola«. U razgovoru s Krstom Hegedušićem koji sam vodio u povodu otvaranja galerije u Hlebinama 1968. g. majstor je između ostalog izjavio:

»Bitna oznaka Hlebinske škole, bar onda kada je ona nastajala i kada se afirmirala, bila je njezina društvena angažiranost. Slike seljaka slikara nastale u tom razdoblju bile su upravo nabijene socijalnom temom. Ta socijalna nota je bila nametnuta od mene. Kada sam došao ovdje, i sam sam slikao slike koje su odražavale ondašnje društvo i politička zbivanja. Slikao sam osnovne elemente situacija koje pokreću selo ili uzbuđuju kolektiv. To su bili pogrebi, proštenja, svatovi, rekvizicije, teror, rat i slične stvari. I onda sam počeo to raditi i sa seljcima, tim svojim prvim đacima, kojih je bilo pet, a među kojima su bili najdarovitiji i najizdržljiviji Generalić i Mraz. Nama — grupi Zemlja — to je dobro poslužilo kao politička propaganda. Mogli smo pokazati njihove radove i reći: »Molim lijepo, i oni vide socijalne nepravde i oni vide teror koji se vrši, društvenu razliku koja je postajala klasna. Tako su moji đaci i tada automatski mislili da moraju slikati protiv popova, žandarma, nešto što nosi socijalnu notu«.

Svestrano društveno angažiran, Krsto Hegedušić sudjeluje i u osnivanju lje-

vičarskog kluba »Astra«, koji je izdao časopis »Almanah savremenih problema«. Piše kritike i ideološke članke i drži predavanja u mnogim mjestima, pa je zbog svojih ideja i političkog rada prvi put uhapšen 1931. g.

Ostaje nepokoleban u svojim stavovima i nakon direktne konfrontacije s policijskom aparaturom. Godinu dana kasnije osniva radnički slikarski krug u sastavu sindikata građevinskih radnika u Zagrebu. Međutim, hapse ga i po drugi put zbog širenja nepočudnih političkih ideja.

Poseban događaj, koji će ostaviti upečatljiv trag ne samo u hrvatskoj likovnoj umjetnosti već i u kulturi Hrvatske općenito, bilo je izdavanje »Podravske općenito, bilo je izdavanje »Podravske motive« — trideset i četiri crteža Krste Hegedušića s predgovorom Miroslava Krleže. Ocrtavajući Hegedušićevo stvaralaštvo Krleža kaže:

»... ta Hegedušićeva grafička dijagnoza naše stvarnosti nije samo ekonomski i kulturni dokument vremena nego istodobno i dobar crtež, umjetnički značajan po svojoj slikarskoj vrijednosti isto toliko kao po temi koja je tu pretvorena u niz intenzivnih umjetničkih doživljaja«.

Bunt koji nezadrživo raste u umjetniku prema klasnim i režimskim anomalijama dobit će svoju još udušniju angažiranost u kompozicijama uperenim protiv nasilja. Slike poput »Raubšćera«, »Rekvizicije«, »Čuške«, »Zelesnog kadra«, »Justicije«, »Petog maja« i druge, te crteži »Tri muža«, »U lancima« i drugi, ukazuju s ogorčenjem na martirij bespomoćnih. Taj fenomen sile s jedne i bespomoćnosti s druge strane, sagledan u sukobu primitivizma sa zaostalošću — trajan je problem slikarstva Krste Hegedušića projiciran kroz žanr scene podravske ambijenata. Podravina postaje pojmom kroz koji slikar obračunava s ugnjetcima naroda čitave zemlje.

Bilo da se radi o pojedinačnim scenama ili panorami koja obuhvaća čitavo selo, zbivanja su jednako plastična i uočljiva. Umjetnik upečatljivo diže svoj glas protiv žandarmskog terora. Svako pojedinačno medjelo i svaka maltretirana osoba bespoštedno su svjedočanstvo režimskog orgijanja nad

nezaštićenim stanovništvom i optužba klase koja se održava nasiljem. Uz svoje humane i socijalne kvalitete, te slike i crteži posjeduju i impresivnu likovnu snagu. I baš ta činjenica što tragični motivi nisu preneseni u slikarski izraz diktatom zadane teme, već proživljenošću stvarnog događaja — čini ih potresnim, bliskim i neizbrisivim. Našavši se svojedobno pred publikom oni su za jedne značili šok, dok su za druge bili poticaj u otkrivanju klasnih podvojenosti.

Izabirući tipične situacije svog vremena Krsto Hegedušić je u likovima pojedinaца ili čitavih sela Podravine ispisivao povijest narada koji se oslobađao zaostalosti i istovremeno sukobljavao s onima koji su bespoštedno težili zaustavljanju svakog napretka. On je jasno shvatio da se ta borba ne vodi samo na političkom već i na ekonomskom i kulturnom polju. Slike su postale saznanje, opomena i revolt.

Inovacije u sadržajnom pogledu pratile su promjene i u izrazu. Svjestan da akademskim jezikom ne može uvjerljivo govoriti o narodnom životu, slikar posize za tradicijom pučkog likovnog interpretiranja bogateći ga iskustvom suvremenih umjetničkih saznanja. Rješavajući kompoziciju »Bilo nas je pet u kleti« on koristi osnovne boje i rustični crtež, ritmizira plohe i dinamizira pokret stvarajući pritom simbiozu ambijenta i ugođaja. Slika je rađena na staklu, čime se još dublje vezuje za slikarsku baštinu podravskog kraja. Ta slika i njoj slične označavaju i početak inicijative slikareva pedagoškog rada s likovno nadarenim seljacima.

Kao što je zauzimao svoj odlučan stav u pitanjima klasne podvojenosti i žandarskog nasilja, slikar suosjeća i s ljudima koje je pogodila stihija prirode. Slike »Poplava«, »Zadušnice« i »Jogenj« primjeri su dubokog razumijevanja za nedaće s kojima se sukobljava običan čovjek. Niz anonimnih sudionika tih događaja pretvara svaku od pojedinih scena u pojam stradanja i ljudskog otpora. I u tim se sadržajima isprepliću dva dijametralno suprotna napora — stvaranje i razaranje. Čovjek je ona konstanta koja se odu-

pire stihiji, koja se postavlja između rušilačke moći i stvorenog, koja nepokolebljivo nastavlja život i nakon što smrt zadesi neke iz njegove okoline. Uništavanju i umiranju odolijeva energija postojanja. U interpretaciji Krste Hegedušića ta tragična zbivanja dobila su svoju težinu ne samo u stvaranju dramatične atmosfere već i u psihološkom izrazu lica pojedinih aktera. Tu je još jednom stvarnost progovorila kroz uzbudljivu slikovnu predodžbu.

Analiza istine

Svestranom promatraču seoskog života nisu promakle ni scene jednoličnih dana ispunjenih mukotrpnim radom. Bez povišene temperature revolta i žestine polemičara on jednako angažirano ukazuje na stanje sela u svakodnevnim okolnostima. Ono što otkrivaju slike »Proljeće«, »Hlebine — Husovci«, »Prelaz preko Mure«, »Zidanje«, »Dvorište u zimi«, »Delovske ledine« i druge — nije smiren svijet poetskih pejzaža i idiličnih ugođaja. Ispod fasada svakodnevnog i neuzbudljivog kriju se zgusnuti problemi koji će na najmanji potres izbiti na površinu. Nabijene tim skrivenim titrajima i takve slike otkucavaju realnost trajanja u kojem se za uloženu energiju dobiva veoma malo.

U donekle rezigniranom raspoloženju Krsto Hegedušić ostvario je i nekoliko kompozicija gdje se masa puka javlja kao katalizator opće situacije. Na slici »Svatovski maškari« gomila je razigrana i raspojasana, ali bez pravog veselja. Slika »Pleti kotec kak tvoj otec« i obje slike s naslovom »Romari« odišu utučenošću ljudi što su prepušteni sami sebi predaju religioznom misticizmu u želji za spasom nečega što je moža i goli život. Tu je Krsto Hegedušić još jednom energično uproprstom u zaostalost i malograđanski mentalitet što svojim mračnim ideologijama okivaju slobodni i zdravi čovjekov duh. Ti bogalji i nakaze rekvijem su jednoga društva koje svoj spas traži izvan sebe i sfera svog vlastitog života. Te povorke što se tako mučno kreću prema svetištu, finale su jednog

pogleda na svijet, koji svoju neodrživost dokazuje baš bezrazložnošću vlastitih manifestacija.

Slikar »Podravske motive«, u kojima je sažeta sva strava klasnih suprotnosti, nepravda monarhističkog terora i ličnih tragedija uzrokovanih sputavanjem osnovnih sloboda — iz aspekta običnog čovjeka, seljaka — proanalizirao je stranice povijesti neslavnog međuratnog razdoblja u našoj zemlji. Njegova duboko potresna umjetnička dokumentacija živo je svjedočanstvo uzroka iz koji se stvarala potreba za građnom novog, pravednijeg društva. Izabrao rustičan jezik figuracije on je deformacijom, groteskom i grimasom akcentuirao sadržajne značajke ne prelazeći pritom u sfere literarnog. Njegovi likovi ili grupe autentični su protagonisti jednog vremena koje se u njima kao u fokusu, otkriva do u samu srž.

Angažiranost u slijedu

U poratnom vremenu, kada u našu sredinu prodiru ideje o apstraktnome u umjetnosti, te većina slikara sasvim napušta pozicije građanskog i socijalističkog realizma, paleta Krste Hegedušića doživjet će samo neznatnije pomake. Čvrsta modelacija bojom pretvorit će se u slobodniji potez, forma će izgubiti oštru konturu, a pojačat će se i intenzitet kolorita. Tematski još je uvijek vezan za ruralni ambijent, odnosno podravski pejzaž, iako je sada projekcija sadržaja koncentrirana na intimniji doživljaj. Naime, umjesto scena u kojima radnju nose mase, pojavljuju se pojedinci što svojim prisustvom uopćavaju problem. Zapravo, za čitavo poratno djelovanje slikara bit će karakterističan odnos prema pojedincu kojeg posredno identificira sa stanjem čitave zajednice. Tipična djela za taj novi, slobodniji pristup su »Žima« i »Peče čiča rakiju« — koja na neki način obilježavaju jednu od trasa slikarstva Krste Hegedušića, na kojoj on obračunava s enformelom, raznim derivatima lirske apstrakcije, pa i samim pop artom. Ta linija koju dalje obilježavaju slike kao što su »Zgarište«, »Studija zgarišta«, »Proljeće na

Krsto Hegedušić u Hlebinama 1962. godine

smetištu«, »Suša«, »Stope« »Čistoća« i druge — eklatantan je primjer kako slikar visoke kulture koristi razna sredstva izraza a da pri tome ne narušava svoj osnovni koncept. Nova metodologija kod Krste Hegedušića samo je sredstvo u službi njegova svijeta. Suprotno većini umjetnika koja je mijenjala stil da bi prihvatila dostignuća likovne sfere svog vremena, on je prilagođavao novu tehnologiju svojim

pozicijama. Ostajući konzekventan figuraciji Krsto Hegedušić stvara ugođaje, odnosno partije na platnima, koje bi izdvojene i 2 cjeline kompozicija djelovale poput niza apstraktnih ostvarenja što su nastajale u tom vremenu. Osnovno na svim tim platnima je uravnoteženost između izraza i sadržaja, elementi koji su ostali nepromijenjeni u odnosu na dotadašnji slikarev opus. Formula angažiranosti, da slika mora imati svoju poruku, ostala je i dalje aktualnom.

Organska povezanost ideje s likovnom interpretacijom u slikarstvu Krste Hegedušića uvijek je imala odsudnu ulogu. Izvanredan sluh za pronalaženje adekvatnih formulacija određenih tema bila je jedna od udarnih snaga njegova opusa. Takvo pristupanje likovnom zadatku dobit će svoj kristaličan oblik u nizu kompozicija s tematikom o vremenu okupacije. Umjetnik će i tu svoj stav eksplicirati kroz sudbine pojedinaca, dajući nenametljivo dimenziju općeg. Slike kao što su one s nazivima »Mrtve vode«, »Finale«, »Čuvari logora«, dvije verzije »Transport logoraša«, »Villefranche de Rouerque«, »Vješala«, »Okupacija« i druge, te »Obješeni — Habazini i Marija Bistrica«, »Celijski broj 16«, »Transport logoraša«, »Okupacija« i drugi crteži — potresna svjedočanstva čovjekove drame unutar tragedije čitave nacije. Opet se ponavlja suočavanje sile i nemoći, orgijanje primitivističkih strasti nad nezaštićenim običnim anonimnim čovjekom. Umjetnik bilježi svakodnevnu sliku nasilja — tijela nepoznatih što zaklana plutaju rijekom, izdužene lešine obješenih, užasnuta lica logoraša, ali i prepotentne poze okupatora kao i stravičan dekor logoraških, zatvorskih i ubilačkih rekvizita.

Likovi su modelirani plastično s gradacijama deformacija prema groteski. Ambijenti zbivanja su po pravilu pusti i hladni, rješavani čvrstim crtežom kada je riječ o arhitekturi, odnosno gustim mrljama boja kada se radi o pejzažu. Iz tih kompozicija zrači dojam stravičnosti i hladnoće, neke more koja se spustila na prostor i ljude kao zlokobni znak uništenja. Takva sugestivnost postignuta jednostavnim sred-

stvima osigurava slikama prirodnost, a gledaoca potiče na razmišljanje.

Umjesto velikih gesta, majstor je otkrio intimnu tragiku slobodnog čovjeka izloženog nasilju tirana, čime je tom kriminalnom aktu dao kvalifikaciju ataka na sveopći čovjekov progres.

Konflikti u pojedincu

Usporedo s radom na motivima iz perioda okupacije Krsto Hegedušić je u poratnom razdoblju svog stvaralaštva zadro i u sferu ličnih čovjekovih drama. Svoj odnos prema intimnom doživljavanju probudio je do zalaganja u dubine podsvjesnog. Konflikti između pojedinaca i društva sada se ne manifestiraju unutar odnosa mnoštva. Slikar promatra ličnost i utvrđuje njezinu otuđenost. Nastoji da otkrije nesklad između težnji i mogućnosti, kao i traume što ih taj nedohvatljivi raspon nemilosrdno pričinja. Opet se javlja nova polarizacija koju definiraju pojmovi htjeti i moći.

Profinjeni psiholog Krsto Hegedušić iznalazi stanja u kojima unutarnja napetost doseže vrhunac iako se naizgled scena doima svakodneвно. I kao što je uvijek iz običnih, prepoznatljivih i jednostavnih situacija izvlačio maksimum obilježja određenog stanja, tako i na platnima rastvaranja čovjekova subjektiviteta prezentira duhovne suprotnosti što ih suvremena civilizacija nameće u međuljudskim odnosima. Ako su nagovještaj te umjetnikove zaokupljenosti značile slike »Nevrijeme«, »Optimisti« i »Sami« — svoju adekvatnu potvrdu dobile su u kasnije nastalim kompozicijama »Suša«, »Srijeda«, »Liqueur Foxy«, »Dvorište«, »Jutro«, »Pod mostom«, dvije verzije »Svitanje«, »Mladoženja, vol i puma«, »Kiša«, »Šampion«, »Pater noster«, »Soho«, »Tri i 2 Hamburga« i druge. Tupost i praznina u odnosu na okolinu interpretirane jasnim slikarskim vokabularom jednako su udarno polemične i provokativne, kao i sukob klasa ili orgijanje agresorske sile. Senzibilitet slikara otkriva psihološku dimenziju presija. I na tim radovima

ostao je organski vezan za zemlju iz koje je crpio svoje najsnažnije inspiracije — Podravinu. Jednako kao na motivima iz velikog svijeta tako i na onima iz seoskog ambijenta javlja se otuđenje pojedinaca i njegov sukob sa zajednicom — čime Krsto Hegedušić ukazuje kako na univerzalnu problematiku čovjeka opterećenog civilizacijom tako i na nemogućnost provincijskih lokaliteta da se odupru i izoliraju iz općeg trenda čovjekove psihološke krize i nemogućnosti adaptacije s naglim tehnološkim progresom.

Doživljaj povijesti

Posebno poglavlje slikarskog djela Krste Hegedušića predstavlja povijesna tema. Jednako kao što je u nezauzavljivom kontinuitetu angažiranosti tražio i pronalazio u svom vremenu ona zbivanja i probleme na kojima su se lomili kanoni humanosti i socijalnosti, tako je i u izboru događaja iz kronologije prošlosti svoje zanimanje zaustavljao na prijelomnim trenucima borbe za slobodne i ravnopravne odnose među ljudima. Taj slikarev senzibilitet za davna revolucionarna strujanja što je oduvijek gorio u svijesti našeg puka protiv stranih zavojevača i klasnih neprijatelja našao je svoju punu formulaciju u motivu »Bitke kod Stubice«.

Toj sudbonosnoj i tragičnoj epopeji pobunjenih seljaka u sukobu sa daleko nadmoćnijim feudalcima Krsto Hegedušić će posvetiti nekoliko radova od malog kartona, preko studije i kartona do velike kompozicije i zastora u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu pod naslovom »Seljačka buna A. D. 1573.« Tom potresnom događaju naše daleke povijesti slikar je pristupio s dva aspekta. Dok u vrtlogu bitke dolazi do sudara dvaju živih organizama koji neravnopravnim snagama rješavaju problem svoje egzistencije, u finalu nasilje trijumfira nad bespomoćno iskasapljenim tijelima pobijeđenih. Ono što je u ideji bitke uzbudljivo, puno dinamike i zlokobne atmosfere, u porazu se pretvara u statičan slijed podataka što stravičnim detaljima

uništenja i smrti zatvaraju sve daljnje mogućnosti.

Gradeći svoju misao na rasponu dviju suprotnosti Krsto Hegedušić u ostvarenjima scena seljačke bude iz 1573. g. dokazuje svoju totalnu angažiranost i u području historijskog jednako kao i suvremenog. Sukob feudalaca i kmetova oživotvoren je kroz neposrednu viziju demonstracija sile i revolta, zločina i nemoći. Problem u suštini trajan, u rasponu stoljeća, pod kistom Krste Hegedušića progovara o vječnoj težnji ugnjetenih i obespravljenih da po cijenu krvi i smrti izbore svoje pravo slobodnog čovjeka.

Sutjeska

Sintezu ideja i izraza čovjeka i umjetnika Krste Hegedušića u svoj svojoj punoći i snazi izrazit će njegovo posljednje djelo — fresko ciklus na temu »Bitka na Sutjeci«. To je ujedno vrhunac slikareva obračuna s fašističkim okupatorom i svim neljudskim na svijetu. Izveden u Spomen-domu na Tjentištu taj ciklus je jedan od najpotresnijih prikaza najmračnijeg perioda suvremenog svijeta, a simbolizira ujedno cjelokupnu borbu naših naroda za nacionalno i socijalno oslobođenje. Na trinaest fresaka Krsto Hegedušić ovjekovječio je herojski ep o narodu i njegovim borcima i izrekao potresnu istinu o sudbonosnim danima u kojima je smrt bila jednako prisutna kao i život novoga društva što se rađalo iz slobode stečene krvlju.

Likovnoj interpretaciji presudnih događaja umjetnik je pristupio s pozicija humaniteta nastojeći da kroz sudbine pojedinaca progovori o veličini cjelovite borbe protiv okupatora. Prema projektu tema koje je zamislio Dušan Plenča, i sam učesnik bitke na Sutjeci, u ciklusu su prikazani najznačajniji trenuci presudnog okršaja. Nadahnut herojskim podvizima boraca i golorukog naroda u otporu prema okupatoru Krsto Hegedušić izdvajao je one scene u kojima je mogao sažeti sukus određenog stanja, odnosno detaljem zbivanja obilježiti ukupnost situacije. Njegovo izvanredno čulo suo-

Veza s Podravinom i nakon smrti: s otvorenja Hegedušićevih kartona »Bit-

ka na Sutjesci« u »Podravki« 1975. godine

sjećanja sa čovjekom u nevolji bilo je nepogrešivi katalizator u komponiranju pojedinih prizora. Zналаčki odabirući najtipičnije momente on je pojedinačnim likovima ili skupinama odražavao značajke pojedinih faza bitke. Bez patosa i poze slikar je likovnim sredstvima izrazio istinu o sudbonosnim danima time da je jedinka poprimila osobine čitave skupine te da ju je depersonalizacija uzdigla do razine pojma.

Na početku ciklusa rađenog u tehnika-ma buon fresco i fresco sekó slikar je prikizao suprotnosti sile i žrtava. Kompozicija »Okupator«, na kojoj se kao kontrast bahatim figurama agresio-

ra i njegovih slugu na ljubičastom horizontu njišu tijela obješenih — početak je drame u kojoj su predstavljeni ubojice i umoreni. Slijedi »Zbijeg« — freska puna unutarnje napetosti, na kojoj je prikazan bijeg naroda pred okupatorskom soldateskom. U fizionomijama izbjeglica vidljiv je strah od proživljenog i bol za izgubljenim. Treći prizor nazvan »Plakati« konfrontira proglase kojima se narod poziva na pokornost s mrtvim tijelima rodoljuba kao zakon nezaustavljive borbe za slobodu. Smrt toliko prisutna na Sutjesci odražena je u svoj svojoj tragičnosti i na fresci »Tifusari«, gdje četiri lika mrtvih partizana stoje kao opomena

neprijatelju da gazi zemljom naroda koji zna umirati za svoju slobodu. Simbol partizanske borbe i pokretljivosti njezinih jedinica našla je svoje puno oličenje i na fresci nazvanoj »Kolona«. Požrtvovnost i drugarstvo — izuzetne odlike partizanskog ratovanja — odražene su s puno dramatike i humanosti na kompoziciji s naslovom »Ranjenici«. Freska s imenom »Gornje i Donje Bare« govori o natčovječanskim naporima i samoprijegoru boraca u borbi s daleko nadmoćnijim neprijateljem. Panorama planina i lik vrhovnog komandanta maršala Tita sadržaj su prizora freska »Tito na Suhi«, u kojem se herojska figura vođe revolucije poistovjećuje s borbom čitavog naroda. Nesalomljivost i čvrstina kamena obogaćeni su postojanošću ideje i nepokolebljivošću odluke da se istraje do smrti ili pobjede. Jedna od po formatu većih fresaka posvećena je »Sutjesci« odnosno simboličkom prijelazu preko rijeke. Kroz nabujale vode po kojima plutaju leševi ljudi i životinja partizan prenosi dijete. Horizontali mrtvih tijela suprotstavlja se vertikala života, nove snage, izdržljivosti, nepokorenosti i neuništivosti. Puna stravične zbilje a ujedno simboličkog značenja je i kompozicija »Djeca i psi«, u kojoj niz likova izvanredno plastično sugerira doživljaj gladi, straha i izgubljenosti. Freska »Ljubin grob« inspirirana je porukom partizana u kojoj se kaže: »Dok god budete čuli na Ljubinu grobu pucanje naših pušaka, Nijemci neće proći, a kada toga više ne bude, onda znajte da na njemu nema više živih komunista proletera.« Suština tih riječi našla je svoj adekvatan oblik u kompoziciji koje je atmosfera puna napetosti i tragike. Silaznu crtu neprijateljske moći impresivno ilustriraju zlokobne tišine sugestivno je prokomentirana atmosfera nakon proboja. Finale ovog velikog ciklusa epopeje o Sutjesci prikazan je kompozicijom »Mrtvački ples fašizma«, u kojoj se tragika izmjenjuje s groteskom. I tako se zatvara krug — od nekada bahatih i nakinđurenih figura okupatora, ostali su još samo sablasni kosturi što u izbezumljenom i mahnitom plesu okajavaju svoj krvavi pir.

Herojski ep o presudnoj bitci na Sutjesci Krsto Hegedušić oblikovao je razumljivim likovnim jezikom punim osjećaja za psihološki trenutak scene. Njegovi likovi i prizori dani su jednostavnim sredstvima u kojima je zgnusnuta poruka sadržaja. Dovoljni sami sebi oni se direktno obraćaju promatraču budeći u njemu sjećanja i asocijacije na slavne dane bespoštudnih okršaja. Fresko ciklus epopeje o Sutjesci jedinstveno je djelo naše likovne umjetnosti i jedno od remek-djela slikarevih. Bilježeći dramatične prizore ratnih dana on razotkriva veličinu i bijedu ljudskih nastojanja, uspoređuje snagu moći sa snagom otpora, ukazuje na nepobjedivo oružje boraca za slobodu i naglašava jedinstvo čitavog narodnog organizma u sukobu s tuđincem. Sudbine obješenih, prognanih, bolesnih, ranjenih, poginulih te živih u žestokim bitkama — odražene u pojedinim prizorima — poticaji su za poistovjećivanje sa sudbinama milijuna drugih što su u istom vremenu vodili bitku za humaniji svijet. Krsto Hegedušić je u pet decenija svog slikarskog djelovanja ostao uporan, dosljedan i nepokolebiv u stavu da je borba protiv jednog zla i jedne nepravde ujedno i borba protiv svih zala i svih nepravdi u svijetu.

Otkrivanje suštine

U svom bogatom pedesetgodišnjem opusu Krsto Hegedušić uporno je tražio za istinom u ljudskim odnosima, uspostavljajući pritom izvanrednu ravnotežu između subjektivnih pojedinca i općih problema zajednice. Neuralgične točke društvenih zbivanja nalazile su na njegovim platnima ne samo svoju definiciju već i svoj polemički stav — tumačenje, kritiku, protest, pa i provokaciju. Nenametljivim jezikom slike svakodnevnih zbivanja, kao i scenama dramatičnih događaja, umjetnik progovara o borbi čovjeka sa stihijom prirode, ekonomskim suprotnostima klase, političkom, policijskom i vojnom teroru nad ljudskom slobodom, te presijama društva. Rasplet te problematike rješava u rasponu od vizualnih konfrontacija do zapretenih unu-

trašnijih konflikata u jedinki. Ugođaji što ih pritom stvara također su mnogoznačni — od nelagode misticizma, užasa, revolta, rezignacije pa do psihoza straha i potpune zatvorenosti.

Ikonograski vezan za Podravinu — selo i tip našeg pučanina — slikar razigranim kompozicijama, sugestivnim crtežom impresivnim bojama uspostavlja ravnotežu između ideje i likovnog izraza. I kao što je misao podređena sebi svojstvenom obliku, tako je i zadatak oblikovanja usmjeren prema predstavi određene situacije ili stanja. Crpeći svoj likovni rukopis na autentičnim izvorima pučkog izraza i tradicije, nadgradnjom suvremenih iskustava dao mu je novu dimenziju suvremenosti ostajući uvijek privržen figurativnom, realnom i osmišljenom.

Djelatnost Krste Hegedušića u našoj sredini kao slikara, društvenog radnika i pedagoga najbolje pokazuje da je za život i funkciju likovnog djela potrebna njegova vezanost s ljudima i vremenom. Njegove slike i crteži već od samog početka djelovale su kao pojam revolta običnog čovjeka i on ih je kao takve i prihvaćao. Često prešućivane, policijski udaljavane i nerijetko zapostavljane one su ipak upornošću istine dopirale do onih kojima su bile namijenjene da bi poticale na klasnu borbu, dale osudu fašizmu i agresije općenito, te ukazale na latentno prisutne negativnosti i psihičke traume tehnicizirane civilizacije.

Slikarstvo Krste Hegedušića niklo je i raslo u organski neraskidivoj povezanosti sa zemljom i ljudima koje je poznavao u totalitetu njihova bistvovanja. Bila je to njegova Podravina s kojom je patio i veselio se, tugovao i pirovao, mislio i osjećao. Bili su to neiscrpnii nizovi pejzaža uronieni u živopisna stanja atmosfere, bili su to ljudi zaokupljeni radom i izjedani brigom. Sve to živjelo je u njegovu djelu i onda kada motiv nije izravno ukazivao na koji od podravske predjela ili nekog od njegovih stanovnika. I baš zato što je svaku svoju ideju crpio iz životne istine, smještao je u stvarne prostore i uranjao u doživljene ugođaje onog dijela svijeta kojem je i sam krvno pripadao — za Krstu He-

gedušića univerzalno nije bilo nepoznanica. Prožet saznanjima odnosa prema prirodi sagledanoj u Podravini, međuljudskim odnosima uoćenim kod Podravaca, društvenim suprotnostima klasa bogatih i siromašnih tako prisutnim u podravskom bazenu, te terorom agresivne soldateske u podravskom kraju — slikar je gradio svoj stav prema svijetu i životu. Zemlja, seljak-radnik i njegova borba za održanje — shvaćeni kao elementarna počela iz kojih je jedino moguće izgraditi pravedniji svijet — postali su slikarevim apsolutnim motivom, koji će u nizu svojih aspekata uvijek jednako udarno i jednako snažno ukazivati na problematiku Podravine, da bi istovremeno u sebi identificirao i težnju čitavog naprednog svijeta.

Polu stoljeća slikarskog djelovanja Krste Hegedušića u našoj sredini proteklo je u znaku borbe za uspostavljanje novih odnosa na relaciji umjetnost — društvo i unošenje elemenata socijalne angažiranosti u likovna rješenja. Sumirajući njegovu aktivnost koja se protezala od grafike, slikarstva, scenografije i ilustracije do kritičarskog i esejističkog pisanja, organiziranja likovnih, društvenih i političkih manifestacija te pedagoškog rada — nameće se zaključak da pojava Krste Hegedušića obiluje ne samo bogatstvom ostvarenja i akcija već i vrijednostima koje u umjetničkom i kulturno-povijesnom smislu predstavljaju najviše domete naše zemlje u našem vremenu.

Istinit, jednostavan i razumljiv slikarski opus Krste Hegedušića zauzima izuzetno mjesto i u suvremenoj umjetnosti svijeta po hrabrosti angažiranja, snazi izraza i intenzitetu emocija. Završen nakon pet decenija ustrajnosti i žilave borbe or i dalje ostaje uporištem humane i socijalne umjetnosti začete na zemlji Podravine — ostaje i dalje da »popravlja svijet i pomaže čovjeku«.

BIBLIOGRAFIJA

Napisi Jurja Baldanija o KRSTI HE-
GEDUŠIĆU

1. Radio-Zagreb, emisija »Javljam«, 18. XII 1964. — Izložba K. H. u Beogradu.
2. Radio-Zagreb, emisija »Kulturni tjednik«, 20. III 1965. — Izložba crteža K. H. u Zagrebu.
3. »Slobodna Dalmacija« br. 6267 od 17. IV 1965. — Izložba crteža K. H. u Zagrebu.
4. Radio-Zagreb, emisija »Govorimo o likovnim umjetnostima«, 14. V 1968. — Razgovor s K. H. u povodu otvorenja »Hlebinske galerije«.
5. »Kaj« br. 6 od lipnja 1968. — »Hlebine«.
6. »Revija Zagreb« br. 18 od prosinca 1971. — U povodu 70-godišnjice.
7. »Svenarodna obrana« br. 10 od listopada 1972. — »Hegedušićeva »Sutjeska«.
8. »Radost« br. 9 od svibnja 1973. — O stvaralaštvu K. H.
9. »Vjesnik u srijedu« br. 1131 od 9. I 1974. — O retrospektivi K. H.
10. »Školske novine« br. 4 od 15. I 1974. — O retrospektivi K. H.
11. »Ribolov« br. 1 od veljače 1974. — O stvaralaštvu K. H.
12. »15 dana« br. 1—2 od ožujka 1974. — O stvaralaštvu K. H.
13. Govor na otvorenju izložbe kartona ciklusa »Bitka na Sutjesci« u Domu JNA u Zagrebu 7. XI 1974.
14. Predgovor katalogu izložbe kartona ciklusa »Bitka na Sutjesci« u Domu JNA u Zagrebu — studeni 1974.
15. »Školske novine« br. 38 od 19. XI 1974. — Izložba K. H. u Zagrebu
16. Predgovor katalogu izložbe kartona ciklusa »Bitka na Sutjesci« u Domu JNA u Beogradu — siječanj 1975.
17. Predgovor katalogu izložbe kartona ciklusa »Bitka na Sutjesci« u Domu JNA u Nišu — ožujak 1975.
18. »Školske novine«, br. 16 od 15. IV 1975. — In memoriam K. H.

(Ilustracija J. Turković)